

Історія України-Руси: Т. IX

Источник: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur9.htm>

Сохранено в архиве decolonial.is: 31.07.2026 · файлов в оригинале: 3

hrushevsky_iur9_pereyaslav_rada.txt

Том IX. Розділ VII. Стор. 2. Михайло Грушевський. Історія України-Руси.

 Уклінно просимо заповнити Опитування про фемінативи

[Гостюва](#) [Форум](#) [Кімната новин](#) [Посилання](#) [Дзеркало](#) [Пошук](#)

ІЗБОРНИК ІЗБОРНИК

№139;	ЛІТОПИСИ	ІСТОРІЯ
	МОВОЗНАВСТВО	
ДАВНЯ		ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО
ЛІТЕРАТУРА		
	ПОЛІТОЛОГІЯ	
СЛОВО	О	ПОЛІКУ
	ЛЕКСИКОНИ	№155;

[illegible]

ОСТАННІ ІНСТРУКЦІЇ БУТУРЛИНУ, ГЕТЬМАН В ПЕРЕЯСЛАВІ, ПРИСУТНЯ СТАРШИНА, ПЕРША РОЗМОВА ГЕТЬМАНА З БУТУРЛИНИМ, ВЕЛИКА РАДА 8 (18) СІЧНЯ, УРОЧИСТА АВДІЄНЦІЯ, ГЕТЬМАН СТАВИТЬ УМОВИ, ЖАДАННЄ ПРИСЯГИ ЗА ЦАРЯ, ПРИСЯГА ГЕТЬМАНА І СТАРШИНИ, ПЕРЕДАЧА ІНСІГНІЙ.

Гетьмана ще не було в Переяславі. Тетеря пояснив Бутурлину, що він хотів приїхати ще перед їх приїздом, але не можна було переїхати через Дніпро — тому що лід ішов; як тільки Дніпро стане, він переїде — 3 (13) січня буде певно. Московський гонець Тоболін дійсно доносив також, що гетьман сидить у Домонтові, не можучи переїхати за Дніпро, а Стрешнев з Бредихиним, уже діставши відправу у гетьмана, чекають в Чигрині перевозу. Дружина гетьмана з тих же чи інших причин також не приїхала до Переяслава. 1 (11) січня вдосвіта прийшли Бутурлину з тов. нові інструкції з Москви. Степан Волосов привіз нову корогву й наказ: як що була дана гетьманові тим часом стара, тепер замінити; се менш інтересно. Друга далеко важніша. Після того як гетьман зложить присягу, йому треба нагадати, що говорив у Москві в місяці вересні його післанець Лаврін Капуста: що гетьман просить царя прислати до Київа й до інших міст своїх воєвод з військом, тисячі зо три, — хоч гетьман має й свого війська готового багато. Отже за сим гетьманським проханням цар визначив до Київа воєвод: боярина Куракина, князя Волконского дяка Немирова, і з ними піше салдацьке військо. Вони чекатимуть в Путивлі “докінчення царського діла з гетьманом”, себто присяги, і повідомлення від Бутурлина: Бутурлін після присяги має се все нагадати гетьманові і одержати від нього дозвіл на впровадження сього війська до Київа: щоб він вислав когось від себе, щоб тих воєвод прийнято з пошаною, і всякий послух їм віддавано, а для того щоб уникнути яких небудь несподіванок, найкраще аби в Київі разом з московською залогою стояли з своїми полками

сусідні полковники: київський та переяславський 1). Сі обережності, що обставляють з московської сторони те виконання нібито власного бажання гетьмана про впровадження московського війська до Києва й інших міст, potwierджують висловлену вище гадку, що Лаврин Капуста не привіз такого прохання від гетьмана, а воно мабуть було йому інсинуовано в Москві, московським урядом (сам гетьман потім, як побачимо говорив, що він дав згоду на впровадження московського війська тільки до Києва, не до яких небудь інших городів). Московське побажання, щоб гетьман разом з московською залогою поставив у Києві також і козацькі полки, треба пояснювати мабуть побоюванням, що давши волю чи неволю свою згоду на впровадження московської залози до Києва, гетьман чи старшина можуть підвести сих московських інтрузів під який небудь несподіваний напад і погром з боку польського чи литовського війська — як се дійсно й трапилося потім за Виговського. Сим разом маємо значить вказівку для пізніших переговорів і договорів Бутурлина з гетьманом і старшиною. Одночасно прийшли вісти від Стрешнева. Він повідомляв про свою авдієнцію у гетьмана, і що гетьман оповідав, як він збирався до Переяслава після похорону Тимоша на 1 січня ст.ст., і визначив був з'їзд там усім полковникам, а тепер переложив свій приїзд на Йордан, і на сей термін велить прибути й полковникам. Потім прийшли листи від гетьмана та Виговського; першу пару привіз той Тоболин що сидів у Домонтові, чекаючи переправи, другу пару — жилець Евской просто з Чигрина: гетьман повідомляв, що довідавшись про приїзд до Переяслава Бутурлина, він спішно їде, і на Йордан приїде доконче 2). 4 (14) січня була парадна відправа в соборній церкві переяславський протопоп Григорій правив з дияконом царської церкви Благовіщення, і зібране духовенство з усіх переяславських церков соборно виголосили багатолітє цареві і його родині, “і многі люде мужеського полу і женського радувалися й молилися Богові, щоб дав їм бути під царською рукою”. Саме того ж дня наспіли з Москви царські грамоти: одна “з милостивим словом-похвалою членам місії за те що вони поступають згідно (“живут в совете”); друга з інструкцією: після того як головне діло буде зроблене, розпитати у гетьмана і писаря, на чім король помирився з ханом: “Чи на тім (тільки), щоб короля з облоги випустив, чи на тім щоб і на далі їм бути в союзі, і як (супроти того) триматися з ханом (Москві) — чи стерігтися від нього наступу Московській державі і війську Запорозькому”. Договоритися з гетьманом докладно (не ясно чи тільки в сій кримській справі, чи загально), і про результати спішно донести 3). На Йордан ходили знову спільною церковною парадом: переяславські попи і приїзжі московські несли разом святощі, московські посли йшли за іконами, козаки стріляли з рушниць, а на майдані гармати. Тогож дня за годину перед вечером приїхав до Переяслава гетьман, а другого дня, 7 (17) Виговський, і поз'їздилися полковники і старшини. Нововідкритий реєстр приведених до присяги 8 (18) січня 4) дає повний перегляд старшинського контингенту, що з'їхався на сей епохальний акт. Були майже всі свобідні полковники, чигринський Трушенко, Черкаський Пархоменко, Канівський Стародуб, Корсунський Гуляницький, білоцерківський Половець, київський Пішко, чернігівський Пободайло, ніжинський Іван Золотаренко, прилуцький Воронченко, миргородський Лісницький, полтавський Пушкар, і розуміється місцевий переяславський Тетеря. Джалалий, кропивянський полковник, поспів тільки другого чи третього дня (присягав 10 с.с. січня з іншими спізненими). Полковники brasлавський і уманський, очевидно, пильнували українську територію від татарських загонів що повертали з війни; паволоцький полковник Суличич сидів ще все у Ракоція. Цікаво, що неприсутність полковників — уманського, brasлавського і кропивенського, дала зараз привід (як побачимо далі) до поголосок, що сі полки відмовили присяги Москві, повстали проти Хмельницького і т. д. Найбільш уперто і довго такі поголоски ходили про Богуна 5): покладаючись на них

польський уряд пробував з ним звязатись і протиставити Хмельницькому. З гетьманського штабу крім писаря прибули: суддя Богданович і Федір (Лобода?), обозний Коробка, осавули Місько і Павло (Яненко?), більше нікого з тих ріжних близьких гетьманові людей, з котрими ми звикли стрічатися. Хіба назвати “гетьмана Костирського”, та Виговських Остафія і Данила, що виступають на чолі “шляхти”. Ріжної полкової старшини (між нею може бути де що і сотенної) записано в присяжних реєстрах 8 (18) січня 37 осіб (обозних 3, осавулів 18, хорунжих 3, писарів 13). Сотників 97. Козаків від полків окрім Переяславського 8 (18) січня було тільки 8 (від Чигринського полку 1, від корсунського 4, від Канівського 3). 10(20) січня заприсяжено разом з новоприбулою делегацією Кропивенського полку (полк. Джалалий, три чол. старшини і 5 козаків) ще з інших полків 11 старшин і сотників і 18 козаків (Ніжинського полку 9, Канівського 5, Корсунського 2 “гетманського полку” 1 сотник і 2 козаки); не можна знати, чи всі вони прибули з опізненням, чи дехто був і 8-го, але припадком не був заприсяжений. Від Браславського полку хоч не було полковника, але був осавул і 4 сотники; зовсім не були представлені полки Уманський і Паволоцький — не рахуючи Богунового Кальницького. Від Переяславського полку заприсяжено крім полковника обозного, осавула, хорунжого, писаря, городского отамана, 14 сотників і 37 козаків. З того б виходило, що в актах 8 (18) січня брало участь від війська чоловіка коло 200 — коло 100 сотників, коло 100 ріжної старшини і козаків від полків — не багато, як бачимо, хоч звітommє Бутурлина говорить про “велику силу” присутніх. 7 (17) гетьман прислав місцевого полковника Тетерю до Бутурлина — сказати йому, що він хотів би його бачити, але без церемонії — не з тим щоб він передав царську грамоту і виголошував промови. Бутурлин полишив гетьманові визначити час і місце: тоді гетман сказав, що він ввечері буде у Бутурлина в його мешканню. Дійсно ввечері приїхав наперед Виговський з Тетерою і заповіли приїзд гетьмана, і він слідом приїхав з ними ж таки. Церемонію стрічі звітommє цілком поминає. Бутурлин, мовляв, пояснив гетьманові мету свого приїзду: його прислано з ласкавою царською відповіддю на проханнє гетьмана і всього війська, і завтра він у зборні (на сѣ ѣ зжемѣ двор ѣ) має передати царську грамоту і сказати “милостивий указ”, а потім іти з ними до церкви — щоб гетьман, полковники, старшина і всі люди учинили присягу на те, щоб бути їм під царською високою рукою. Гетьман на се сказав, що він з усім війском готові щиро служити цареві і у всім його слухати, і присягу зложить, так як воєвода каже — завтра. Рано будуть у нього всі полковники і він з ними буде мати розмову, а потім прийде до зборні. Вислухавши царську грамоту і царський милостивий указ, він знову поговорить (порадиться) з полковниками й иншою старшиною, і по тім піде до соборної церкви — зложить цареві присягу (“учинити государю в ѣ ру”) А при сім він і Виговський пускали, як каже московське звітommє, таку красномовну фразу: “Милость божья над нами — як колись за великого князя Володимира, так і тепер: потомок (сродник) його цар Олексій обдарував ласкою своєю свою батьківщину (отчину) Київ і всю Малу Русь. Як орел покриває гніздо своє, так і він зволив прийняти нас під свою високу руку. Ми раді його цар. вел. щиро всею душею служити і голови свої покладати йому на многолітнє здоров’є” 6). Другого дня прийшов від гетьмана Виговський і розповів Бутурлину про раду, що відбулась у гетьмана: спочатку “була у гетьмана тайна рада з полковниками, суддями і військовими осавулами, і полковники, судді, осавули під царську високу руку підклонились. “Після ради, що гетьман мав з полковниками, зрана, другої години дня, бито в барабани з годину, щоб нарід збирався послухати, що має бути. Зібралася велика сила всякого чину людей і зроблено великий круг для гетьмана і полковників. Потім вийшов сам гетьман під бунчуком, з ним судді, осавули, писар і всі полковники. Гетьман став серед круга, і військовий осавул наказав, аби всі мовчали. Коли затихли, гетьман став говорити до народу: “Панове полковники, осавули, сотники і все

військо Запорізьке і всі православні християне! Відомо вам усім, як нас Бог свободив з руки ворогів, що гонять церкву божу і кривдять все християнство нашого восточного православія. Шість років живемо ми в нашій землі без господаря — в безнастанних війнах і кровопролиттях з гонителями й ворогами нашими, що хочуть винищити церкву божу, аби ім'я руське ані згадувалося в землі нашій. Вельми се нам усім докучило, і бачимо, що не можна нам довше жити без царя. Тому нині зібрали ми явну раду всьому народові, аби сьте вибрали собі господаря з чотирьох, котрого хочете. Перший — цар турецький, багато разів він накликав нас через послів своїх під свою владу. Другий — хан кримський Третій — король польський: коли того захочемо, він ще й тепер нас може прийняти до давньої ласки. Четвертий — православний государ Великої Росії — котрого ми вже шість літ безнастанно собі випрохуємо. Вибирайте, котрого хочете! Турецький цар бісурмен; всім вам відомо, яку біду терпить наша братія-православні Греки, і в яким вони утиску від безбожних. Кримський хан теж бісурмен; поневолі прийнявши його в приятелі, які незносні біди ми перетерпіли! А яка неволя, яке нещадне пролиттє християнської крови і утиск був від панів польських, того нікому з вас не треба оповідати: всі ви самі знаєте, що за краще вважали вони Жида і пса, ніж християнина-брата нашого. Православний же великий государ, цар восточний — одного з нами грецького закону, ми з православними Великої Росії одно тіло церковне, що має головою Ісуса Христа. Сей великий християнський государ змилювався над незносними кривдами православної церкви нашої Малої Росії. Не злегковаживши безнастанних наших шестилітніх благань він прихилив до нас милостиве своє царське серце і прислав до нас своїх великих ближніх людей з царською ласкою. Коли ми тепер його щиро полюбим, то крім його великої руки не знайдемо благодішнішого пристановища. А коли хто з нами в тім не згоден, тепер куди хоче — вільна дорога!” 7) “На сі слова весь нарід закричав: Волимо під кріпкою рукою царя восточного православного в нашій благочестивій вірі помирати, ніж ненависникові Христовому поганинові дістатись!” Потім полковник переяславський Тетеря обходячи в круг питався на всі боки: Чи всі так призволяєте? Рік весь нарід: “Всі однодушно”! Тоді гетьман сказав: “Нехай так і буде! нехай Господь укріпить під царською кріпкою рукою”. За ним і весь нарід однодушно закричав: Боже утверди, Боже укріпи, аби всі ми навіки однодушні були! “Після того ото писар Виговський прийшов і сказав, що козаки й міщани під високу руку государеву підклонились”. Потім прийшли до збірні, до Бутурлина з товаришами: “гетьман з писарем і суддею, полковники, осаули, сотники й отамани”. Бутурлин оповістив, що має царську грамоту гетьманові і всьому війську і передав ту грамоту гетьманові. Гетьман, як звичайно писалося — “прийняв з радістю”, поцілував, розпечатав і передав писареві, щоб той прочитав в голос при всій старшині і всіх людях. Виговський прочитав, і гетьман з присутною старшиною виявили свою радість і готовість цареві в усій щирости служити і голови свої покладати, зложити йому присягу і у всім чинити його волю. Тоді Бутурлин іменем царя спитав про здорове гетьмана, полковників і всього війська “православної віри”. Гетьман і полковники за се подякували і так само спитали про здорове царя. По сім Бутурлин сказав властиву промову (очевидно — за даним з Москви “образцем”). Він нагадав як гетьман в попереднім році і сеї осені прислав до царя своїх послів, просячи у царя помочи: скаржився на насильства православної віри з боку панів-рад і всієї Річипосполитої і насильне неволенне до унії, на всякі кривди і зневаги, на порушення заприсяжених договорів Зборівського і Білоцерківського — знов таки на пункті віри. Се все змусило гетьмана і військо, для оборони віри і церков, покликати в поміч хана і з ним стати до боротьби з насильниками, а царя просити, щоб не дав знищити православної віри й прийняв гетьмана і все військо Запорозьке з городами і землями під свою високу руку, а військо буде йому служити і на кожного

неприятеля ходити. На те від царя була така відповідь, що цар має з королем вічний договір і без причини його порушити не може, а в тих неправдах які з боку короля сталися против того договору, цар чекає від короля поправи. Коли ж тої поправи згідно з договором від короля й панів-ради не буде, цар того їм не стерпить: буде з ними воювати, і тоді й гетьманові та всьому війську Запорозькому “милостивий указ учинить”. На те, мовляв, гетьман з військом відповідали проханням, щоб коли цар не може їх прийняти, аби посередничав у короля, задля православної віри, і через своїх послів замирив їх з королем і панами-радою. Цар се прохання сповнив: післяв своїх послів і намовляв короля і панів-раду, щоб вони віри православної не гонили і з козаками замирилися на зборівських умовах, а за се обіцяв їм подарувати образи своєї царської чести в прописках 8). Нагадали царські послы королеві й його присягу на елекції, котру він переступив і тим самим своїх підданих від їх присяги звільнив, “і вас, православних християн, учинив від підданства свободними” 9). Але король і пани-рада все се собі. злегковажили — далі хочуть православну віру нищити. Тутже при послах розпочали похід на козаків, а царських послів відправили з нічим. Отже цар, побачивши такі порушення договору і на православну віру насильства “не хотючи того чути, щоб вам, православним одновірцям, бути в останній руїні, а церквам благочестивим — в спустошенню й нарузі від Латинів, — велів прийняти під свою високу руку вас: гетьмана Богдана Хмельницького і все військо Запорозьке з городами і землями, як свободних від подданства королеві, через те що він переступив присягу. І велів чинити вам поміч своїм військом на кривоприсяжців тих що хочуть знищити православну віру. Тому ти, гетьмане, і все військо Запорозьке, бачучи ласку царську і жалування до вас — служіть йому, государеві, всякого добра бажайте і його царської милости будьте певні. А великий государ буде вас — гетьмана і все військо Запорозьке — тримати в своїй ласці і боронити та захищати від усіх неприятелів ваших” 10). Вислухавши сю промову, гетьман і всі присутні подякували (“били чолом”), і гетьман з Бутурлиним і його товаришами поїхали після сього каретою до соборної церкви Успенія. Духовенство-ж московське: казанський архимандрит Прохор, протопоп Адріян, попи й диякони, з царським образом Спаса, наперед їх процесією пройшли туди. Переяславський же протопоп Григорій з місцевим духовенством стріли гетьмана з боярами на церковнім ґанку з хрестами і кадилами, співаючи: “Буди імя господне благословенно”. Коли вони війшли до церкви, Прохор, Адріян і Григорій з усім духовенством, убравшись в ризи приготувалися відправляти чин присяги — з книги присланої від царя з Москви. Але, тут гетьман сказав, щоб наперед Бутурлин з товаришами зложили присягу за царя, “що він, государ, гетьмана Б. Хмельницького і все військо Запорозьке польському королеві не віддасть і за них буде стояти, вільностей не порушить, хто був шляхтич, козак або міщанин і взагалі в яким будь стані до сього часу був і маєтности мав, щоб так був і далі, і щоб великий государ був ласкав — велів видати їм на маєтности свої царські грамоти”. Се був момент рішачий, не відомо наскільки несподівано для місії (як то представляє московське звідомлення) поставлений з української сторони. Продовжую тим часом за оповіданням звідомлення. Бутурлин з товаришами на се сказали: “В Московській державі і давнішим государям присягу складали (тільки) піддані, і теперішньому цареві всею державою складають вони присягу на те щоб йому служити і всякого добра хотіти. А щоб складати присягу за вел. государя, такого ніколи не було ані буде, і гетьманові навіть говорити такого не личить, бо всякий підданий повинен присягати свому государеві. Нехай гетьман і все військо Запорозьке, як почали служити вел. государеві й просили того, так би сповнили то: зложили присягу вел. государеві без усяких сумнівів, а він їх буде тримати в ласці і опіці, і від неприятелів боронитиме; вільностей він у них не відбирає, і хто якими маєтностями володів, тим він звелить володіти по давньому” 11). Гетьман на

се сказав, що він про се мусить порадитися з полковниками і з усіми людьми, що тепер при нім. Вийшов з церкви й пішов на двір Тетері, і там довго радився з полковниками й усіми людьми. Бутурлин же з своїми людьми стояли тим часом в церкві. Прийшли до них з Тетериного подвіря від гетьмана два полковники: сам Тетеря і миргородський Лісницький і почали говорити теж саме: щоб Бутурлин з товаришами присягли за царя. Ті повторяли, що се річ “непристойна” — складати їм за царя присягу: ніколи того не водилось, щоб за государя складано присягу — присягу складають піддані. На се полковники сказали, що власне польські королі завсіди присягають своїм підданим. Бутурлин з товаришами відповідали, що польських королів брати за взірець не годиться (непристойно): вони, по перше “невірні” (се треба мабуть так розуміти, — що вони собі присягу беруть легко, їм нічого се не значить), по друге — вони “не самодержці” (самодержавіє не забороняє їм сього принципіально як московському цареві), по третє — “в чім вони й присягають, вони того не дотримують” (їх присяга однаково нічого не варта). А у благочестивих царів і великих князів самодержців — давніших і теперішніх ніколи того не бувало, щоб за них присягали. Їх — Бутурлина з товаришами — прислано з милостивим царським словом гетьманові і війську (а не з тим щоб присягати). Коли вони се царське милостиве слово гетьманові й полковникам сказали, вони раділи і пішли до церкви, а таких непристойних слів не говорили, — і тепер гетьманові й полковникам не годиться того говорити, бо царське слово незмінне. (Мабуть в такім розумінню, що досить з них милостивого слова, і присяги не треба). Полковники на се говорили: “Гетьман і ми тому віримо, а козаки не вірять і хочуть, щоб ви зложили їм присягу”. Бутурлин — каже звідомлення — твердо стояв на своїм і так промовляв до розуму полковників; Великий государ задля православної віри і святих церков зволив за їх проханням прийняти їх під свою високу руку, їм сю царську ласку треба пам'ятати, вел. государеві служити і всякого добра хотіти, і все військо Запорозьке до присяги привести; коли якісь нетямущі люди говорять такі непристойні і до великого діла непідхожі слова (про присягу за царя), то полковники повинні показати цареві свою службу: таких нетямущих людей від таких слів стримувати. Полковники, мовляв, більше нічого не знайшли сказати і пішли з тим до гетьмана. За якийсь час він прийшов до церкви з Виговським, з полковниками, сотниками, осаулами, отаманами й козаками, і сказали Бутурлину, що вони в усім покладаються на царську ласку, і готові по всій щирости, згідно з євангельською заповіддю зложити присягу великому государеві, і за його здоров'є будуть голови свої складати, а в усяких своїх справах гетьман і військо Запорозьке потім будуть його просити (бити чолом). Тоді “за божою милостю і за помічю Пречистої, заступством святих московських і всяких інших і за щастєм великого государя” Бутурлин з товаришами привели гетьмана, писаря, обозного, суддів і осавулів військових, полковників і все військо Запорозьке під високу руку государеву. “Гетьман Б. Хмельницький, писар, обозний, судді, військові осавули і полковники 12) зложили присягу в тім щоб бути їм з землями й городами під царською великою рукою на віки невідступно”. Приводив до присяги той казанський архимандрит, за московською “чиновною книгою”; текст присяги гетьман, писар, полковники й старшина “говорили з слізами”. Обіцяли цареві й його родині, живій і ненарожденній служити щиро й без усяких сумнівів — “як у тій обітниці писано”. По відчитанню присяги царський диякон “кликав многолітє” цареві, і серед “всенароднього множества”, що тоді було в церкві, багато плакало з радости, що Бог їм сподобив бути всім під царською рукою. Так описують се московські красномовці в посольськім звідомленню 13). Після сього гетьман з боярами поїхав каретою назад на збірний двір, а полковники й інші люди пішли пішо. На збірному дворі, згідно з царською інструкцією, наступила тепер передача гетьманові інсігній: корогви, булави, кафтана й шапки, з примовами, згідно з присланими з Москви

текстами. Передаючи корогву Бутурлин виголосив таку програмову промову — на жаль дуже переповнену вігійським празнословієм, яке значно зменшило її політичний зміст. Я передаю її з деякими спрощеннями: Великий государ велів тобі, гетьмане, сказати: Відомо всім, що ніщо не робиться в людях без волі божої. Побачив се й великий государ наш, що все що діється, і як діється в вашій країні неспокійній, божою волею діється, і се Бог, дбаючи про вірних своїх — велико поневолених в землі сій від відступників та иновірців, підняв тебе, благочестивий гетьмане війська Запорозького з благохотним (охочим до всього доброго) військом твоїм на оборону святої церкви і всіх православних всій землі сущих. Споможений його всесильною ласкою і покритий покровом Пречистої, підкреплений святими руськими ти досі кріпко борешся за православіє і здобуваєш побіди над насильниками православної віри. Розуміє також благовірний государ, що всемілостивий Бог, хочачи піднести силу християнства, постановив 14) вашим заходом об'єднати під його скипетром також і сю землю, як то було за часів благовірного царя Володимира й його наступників. Піддаючися такій волі божій, показує вам благовірний государ, за твоїм і всього війська бажанням, свою царську ласку, і через мене й моїх товаришів дарує тобі сю корогву. На сій царській своїй корогві подає він тобі всемілостивого Спаса, в побіду над ворогами, Богородицю — в покрову, святих печерських з святою Варварою 15), руських молитвенників — на заступство тобі і всьому твоєму православному війську. Так як колись всемілостивий Спас наш — як оповідає історія про походження Чесного Хреста — дав православному руському цареві і всім християнам побіду над ворогами і мир, — аби так і тобі з побожним військом дав побіду на ворогів, що кривдять і тіснять православних. Аби з Ісусовим іменем всякий гордовитий нарід упав на землю (перед військом козацьким), вороги православних прогналися, і спокій забезпечився православним, в гоненні сущим. І як Пречиста колись в Царгороді — накриваючи вірних своїм чудовим покровом, всесильним своїм заступством, що діється від її чудовної ікони, — одних чудодійно побила, інших з соромом прогнала, — так і вас — на сій царській корогві написана і посеред полків ношена, нехай вас покриває від зброї иновірних і побіду на них дарує тобі з усім православним військом і з усіма вірними вас захоче безпечно. І святі угодники руські — Антоній і Теодосій з святою Варварою — котрої святі моці, як багатоцінний скарб держить ваша країна, як на початках православія в Руській землі скріпляли її силу 16) — так і тепер нехай будуть скорими помічниками тобі і всім — забезпечуючи спокій православній вірі. І так ся корогва царського величства нехай буде знаком побіди, страшним і жахливим всім вашим неприятелям”. При інших знаках інвеститури промови були коротші. Передаючи булаву, санкціонувалося значінне гетьманської влади. Цар посилає її гетьманові, аби він нею щасливо начальствував над благочестивим військом і всіми людьми (се інтересне відзначення всенароднього характеру гетьманської влади). “Тих що пишаться на православіє і непокірні — аби собі покоряв. Військо своє благочестиве як досі добре порядкував, так і далі сим знаком, царською булавою — розумно правив. Так щоб сам вид сього стройно тобою правленого війська страшив усіх ворогів, що на вас і на благочестіє повстають, і їх аби прогоняв”. Передаючи “ферязь” (верхня одіж, що бралася поверх спіднього кафтана) Бутурлин се пояснив як символіку нової царської опіки над Україною. Цар має в гербі орла і як орел захотів покрити своєю ласкою “своє гніздо” і своїх пташат — город Київ з іншими городами, що були колись гніздом його царського (гербового) орла, і з ними прийняти під свою оборону своїх вірних пташат, що були колись під державою благочестивих царів”. На знак такої своєї ласки він дарує гетьманові сю одіж, показуючи тим своє рішення “покривати своєю незмінною ласкою тебе і всіх православних, що підклоняються під його державу”. Гетьман же, вживаючи “сеї теплої ризи” аби загірався до продовження розпочатої служби царській державі і

православній вірі, “аби розпалившись ревністю до православної віри і царської держави, перемогав їх ворогів”. Нарешті шапка має служити охороною гетьманській голові “наділений від Бога високим розумом, щоб промишляти про оборону православія”, аби Бог хоронив її в здоровлі і всяким розумом її наповняв на добре кермування православним військом, аби православні під його гетьманством могли взяти під ноги ворогів і покоряти його мудрій голові безглузде гордих. З другого боку — ся царська шапка має тримати “многоумну” гетьманську голову в покорі цареві, в вірності йому з усім військом, і т. д. 17) Тут мабуть були передані й усі ті соболи призначені гетьманові: звідомлення сього не згадує виразно, говорить про роздачу дарунків полковникам та іншій старшині. Після сього гетьман велів розгорнути нову корогву й нести перед собою, і в новій шапці і “ферязі”, з царською булавою прийшов до свого двору в супроводі старшини.

Примітки

1) Акты Х с 208-9. 2) Акты Х с. 211-3, самих листів в актах не заховалося. 3) Тамже с. 214. 4) “Приказныя дѣла старыхъ лѣтъ” посольського приказу в москов. архивосховищі, вязка 286 №77: “7162/1653 окт.9. Спосокъ именамъ запорожскихъ казковъ приведенныхъ съ ихъ гетманомъ Б. Хм. на вѣрность... въ городъ Ѣ Переяславъ”. В дійсності се реєстри записяжних посланих в Переяславі, Києві, Ніжині — мабуть був і Чернігів, але кінця нема; черновик, склеєний з листочків, списаний на части, мабуть з українських записок московськими піддячими і кілька разів виправлений. Буде виданий в Укр. Археограф. Збірнику. Тимчасову замітку з приводу сих реєстрів друкую одночасно в Известиях Академии СССР п. заг.: “К истории Переяславской Рады 1654 года”. 5) З огляду на се звертає на себе увагу приписка в “списку приведенных на верность при кінці реєстра записяжених полковників, що займає осібну (третю) картку. Дрібнішим письмом, з огляду на недостачу місця, тут приписано: “Кальницкой бывшей наказной полковникъ Иванъ Федоренко”. Друкуючи сей реєстр в “Докладах Академії СРСР”, я вважав, що під сим іменем записано Богуна — бо приймав, як і інші, сей здогад Липинського, висловлений ним в ранішій збірці *Z dziejów Ukrainy* (с. 288), і підтверджений в новішій праці (Україна на переломі с. 277), що Иван Федоренко полковник кальницький “реєстри” 1649 р. й Иван Богун полковник кальницький інших звісток, се одна і та сама особа: Богун інакше звався по батьку Федоренком (див. VIII том ч. III сеї Історії, с. 277). Але М. Н. Петровський, що в ранішій своїй роботі про діярії Зорки сам прихилився до сеї думки і висував се як доказ неавтентичности діярія, що в нім одночасно виступають як дві різні особи Богун і Федоренко (Псевдо-діяріюш С. Зорки, с. 182), тепер опираючись на присяжнім списку виступає рішучо против ототожнювання Богуна з Федоренком і доводить, що Федоренка дійсно треба вважати бувшим кальницьким полковником: він був попередником Богуна на сім полковництві, в 1649 р., а потім бував наказним кальницьким полковником (До біографії Івана Богуна — Записки Ніжинського інст. нар. освіти, кн. X, 1930). Тому що М. Н. Петровський працює тепер над біографією Богуна, я вважаю за краще зіставити се питання відкритим, до часу, коли з сею біографією в руках можна буде зважити всі аргументи за і против тотожності Ів. Богуна й Ів. Федоренка, і відповідно справляю се місце. Завважу тільки, що коли Федоренко не Богун, то його вписано до реєстру дійсних полковників тільки тому, що Богуна в Переяславі не діждались і за відсутністю полковника дійсного приписали нарешті бувшого (“бувший наказный” — се все таки титул доволі абсурдний, який можна пояснити тим, що записував піддячий, слабо обзнайомлений з українською титулятурою). Про те, що Богун присяги тоді не зложив, досі ми вся таки не маємо ніякого компетентного свідоцтва — ні від самого Богуна ні від гетьманського уряду. Ми

здогадуючись, ступають по слідах, прокладених півтисячоліття тому предками, які перебували у великій європейській культурній спільноті.

(. . .)

```
' + '' + '' + '' + '' + '' + '' );
```

```
var is_ok = false; var err_text;
```

```
if(parent)parent.document.onkeypress=on_key_press; document.onkeypress=on_key_press; is_ok
= true; //-->
```

Якщо помітили помилку набору на цій сторінці, виділіть ціле слово мишкою та натисніть Ctrl+Enter.

```
''); //-->
```

```
window.dataLayer = window.dataLayer || []; function gtag(){dataLayer.push(arguments);} gtag('js',
new Date());
```

```
gtag('config', 'G-M4N8P7S3LF');
```

[Гостюва](#) [Форум](#) [Кімната новин](#) [Посилання](#) [Дзеркало](#) [Пошук](#)

ІЗБОРНИК ІЗБОРНИК

[illegible][illegible]

НАРАДИ СТАРШИНИ З-ПРИВОДУ ЇХ, ОПОВІДАННЄ ЯНЕНКА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І ОСТ. ВИГОВСЬКОГО, АКТИ ВИЛЕНСЬКОЇ КОМІСІЇ ОТРИМАНІ СТАРШИНОЮ, ОСТ. ВИГОВСЬКИЙ ПРО ВРАЖІННЯ ВІД НИХ, ГНІВ ГЕТЬМАНА, “МОСКОВСЬКА ЗРАДА”.

Перше ніж щось з тих “концептів” попадало на комісарський стіл, гадки і проекти в них виложені широко ходили наоколо і доносилися до козацьких делегатів, що сиділи бездільно коло комісарів і не допущені до офіційних нарад з тим більшою увагою і підозрілістю прислухалися до всяких чуток і вигадок, котрими годувала їх і одна і друга сторона, по можності ворожо настроюючи на противника. Ті пляни що містилися в польських концептах не могли не настроювати їх трівожно. Бути поверненими до Польщі після вибору царя на Польське королівство, а тим часом зараз же вернутися на польську службу на умовах Білоцерківського трактату, опорожнити всі позиції поза білоцерківською лінією, пустити на Україну шляхту — се була перспектива як найгірша. А при тім заінтересованню, яке виявляли московські делегати в елекції царя, можна було справді побоюватися з їх боку яких небудь необережних концесій, а потім московського натиску на військо в напрямі козацького “послушенства” Полякам. Без сумніву, в такім напрямі інформували гетьмана козацькі післанці, а коли інформація з яких небудь причин переривалась, розтрівожена уява домальовувала одержані відомости ще більше песимістичними можливостями. В сім напрямі козацька верхівка працювала навіть не без певної тенденції, добуваючи з песимістичних настроїв козацтва диктаторські уповаження для себе: шукати всяких способів щоб забезпечитися від таких прикрих можливостей-системою нових союзів, договорів, воєнних конвенцій то що. На жаль до нас тільки з третіх рук, в обстанові не дуже то певній долетіли відомости про наради, які відбувались у гетьмана в осени сього року в звязку з сею трівожною ситуацією. В жовтні воєводу київського Андр. Бутурлина затрівожила відомість, що у гетьмана відбулася велика рада, “сойм з полковниками і всею старшиною” 1), як він висловився,

доносячи цареві, і після того сойму гетьман велів бути готовими усім полковникам і сотникам. Бутурлин всяко старався щось розвідати про той “сойм”, але ніхто йому не хотів нічого сказати, тільки київський наказний полковник Василь Дворецький, що заступав Яненка-Хмельницького, “за большою клятвою” розповів дещо, запевнюючи собі московську ласку. На запитання воєводи, “наєдин Ъ тайнымъ обычаемъ”, “не чаеть ли въ гетьман Ъ и писар Ъ якіє шатости, и н Ъ ть ли у у нихъ какихъ дурныхъ умысловъ, и о чемъ у него былъ сеймъ, и для чего всему войску вел Ъ ль быти готовымъ”, сказав він: “Боїться гетьман царського гніву, і дуже тривожиться за своїх післанців, післаних від козаків на комісію: досі не вернулись вони, і так думають, що їх затримано, а котрі козаки приїздили (з Вильна чи з Білоруси), кажуть, що їх розіслано (до вязниць). З того вони (гетьман і військо) міркують, що цар на них гнівається, — думають, що він їх велів віддати назад польському королеві, і воювати їх. Гетьман і писар з того тривожаться поготів, і боячись такого, гетьман посилав своїх послів до Ракоція венгерського, до господаря молдавського і до мунтянського і до кримського хана, намовляючи до союзу. З тих усіх країв були у гетьмана послі і зложили з ним договір: коли хто небудь на нього буде наступати, всім йому помагати і всім разом триматись — на тім зложили між собою присягу і обмінялися листами”. (На взірєць тих листів Дворецький передав Бутурлину український переклад договірної записи Ракоція з 7 вересня). Потім, 12 н. с. листопада батько Виговського Остафій, приїхавши з Гоголева до Києва, загостив до Бутурлина і “гораздо напившись” розповів дещо на ту ж тему “Гетьман і писар бояться царського гніву і дуже тривожаться, щоб не заволоділи ними Ляхи по давньому. В тій справі зібрали сойм, і на соймі всі полковники, осавули і сотники зложили присягу: “хто б на них не наступив, всім за одно против того стояти. Тим що у царя з польським королем тепер порозумінне, гетьман, писар і все військо Запорізьке дуже незадоволені (“добр Ъ оскорбляются”) і Поляків бояться: кажуть, що їм вірити не можна — хоч і помиряться, присяги не додержать” 2). Правдоподібно, головною темою сих нарад, що дійсно могли відбутися при кінці вересня, була апробата нової ліги України і Семигороду з його союзниками: господарем молдавським і мунтянським; в сій лізі мав бути також шведський король з своїми союзниками-бранденбурзьким курфюрстом і литовськими дісидентами. Тривожні відомости з виленської комісії мали послужити оправданнем формовання нової ліги, котра мала обстати за військом Запорізьким против якого небудь наступу.- Хочби навіть то було московське військо, коли царський уряд дійсно, згідно з польськими побажаннями, взяв би на себе обов'язок посередничати між Річпосполитою і козацьким військом і в потребі — оружною силою, чи її загрозою став би приводити козаків до “послушенства” королеві. Виленські переговори розуміється до того не привели. Польські делегати не допускали елекції царя инакше як під умовою, що він поверне Польщі Україну і Білорусь (особливо Білорусь), а цар не хотів купувати елекції за таку дорогу ціну. Офіційний керівник польської дипломатії був противником союзу з Москвою, стояв за замирення з Швецією. Одна і друга сторона не хотіли йти на рішучі уступки і за краще вважали пустити справу в проволоку, в надії, що за той час удасться побороти головного неприятеля — Шведа, з котрим прагнули замиритися одні й другі. Замирившись з Шведом сподівалися мати кращі шанси в трактатах з Польщею. Тому замість договору скінчилось на перемирю, прийнятому в перших днях листопада: розв'язання питання відложено на сойм, а до того часу припинялися всякі воєнні операції між польською і московською стороною, включаючи в то і військо Запорізьке (спеціально згадано Ст. Бихів, що мав бути звільнений від воєнних операцій). Тимчасом обидві сторони мали спільно воювати шведського короля і його союзника — князя бранденбурзького, вільно перепускати через окуповані місця війська для операцій против них, і в сепаратні договори з ними не входити 3). Царським воєводам і

Хмельницькому московське посольство вислало зараз же повідомлення про замирення і припинення воєнних операцій. Правдоподібно, це повідомлення було вислане до гетьмана з козацькими послами, але крім нього вони привезли до Чигрина і те також, що одержали з польської сторони. Це був польський проект договору: він був відкинений московською стороною, як московський-польською 4), але без сумніву був прийнятий до повної уваги українським урядом, однак чи посла його привезли як проект, чи як затверджений текст тайного договору Москви з Польщею (це теж зовсім не виключене!). Тому я вважаю потрібним навести все важніше з нього і з реляції польської делегації, мабуть також привезеної козацьким посольством-бо це пояснить нам враження і настрої козацької старшини, коли вона обговорювала ці результати виленської комісії. Ці тексти одержав потім в Чигрині, в місяці січні московський посол Абрам Лопухин, не відомо від кого. Почнемо від заголовку, він цікавий: “Статьи с Москвою поста(но)вленные, а потом до пришлого сойму-будет показетца Р Ъ чипосполитой (коли Річпосполита буде вважати то за потрібне) на совершение (затвердження) отложенные”. Перші пункти трактують справу вибору царя польським королем “на тій же будучій соймі”, з тим щоб це не перешкоджало спокійному пануванню нинішнього короля до його смерті, і цар до справ Річпосполитої за його життя не втручався, аж доки по його смерті, на конвокації зложить присягу на *ркта conventa*, і потім буде коронований. Пункти 4,6 і 7 присвячені релігії. Перший зобов'язує царя тримати “віру святу католицьку в її свободах і розмноженню”, а права і вільності грецького закону “по звичаю”; другий-що відповідає домаганням скасування унії в московських проектах постановляє, що після елекції московського царя “оба монархи” порадившись з “своїми духовними”, приложать пильне старання, щоб привести до давньої згоди, яка цвіла в церкві божій за апостолів і ними була лишена наступниками, себто до поєднання церков в тій роді як це плянувалося ще за Петра Могили. Пункти 9 і 10 дають два варіанти або концепти “про Україну” 5). “Україна як член Річпосполитої нашої хоч під ці часи, попавши в замішання через козаків, піддалася під панування царя, і він (цар) прийняв (козаків) під свою протекцію 6), але як з віків приналежна провінція не має бути одірвана від Річпосполитої при таких 7) зв'язку Корони Польської і в. кн. Литовського з панством Московським через елекцію царя на королівство. Цар й. м. після елекції, в першій же році по своїм виборі, порозумівшись з королем й. м., зложить комісію для заспокоєння гетьмана запорізького і всіх козаків в їх претензіях, та задоволення їх. Комісари короля й. м. і царя — як вибраного короля, з'їдуться на ту комісію з гетьманом і з козаками і залагодять і замирять все, що досі давало труднощі 8), — хоч би прийшлося їм визначити певний уділ з огляду на зачіпки 9). Король і Річпосполита наввіки пробачать їм і потомкам їх всі попередні провини і ніяк не будуть мститися, а навпаки приймуть до ласки своєї, — заховать при правах, привілеях і вільностях, і до ще більших допустять, оскільки це буде слушно, та забезпечать їх найґрунтовніше. А протектором постанов тих буде цар — щоб їх з ніякої сторони не нарушали. Поки ж здійсниться та комісія, обивателям Корони і в. кн. Литовського має бути вільний поворот до маєтностей своїх і безпечне мешкання в домах своїх між козаками по різних воєводствах. Козаки ж запорізькі щоб не тільки не робили випадів за лінію визначену Білоцерківськими пактами і в Короні та в. кн. Литовським не чинили ніяких зачіпок і утисків, але були готові на воєнну послугу як цареві так і Річпосполитій против кожного неприятеля, де того спільна потреба буде вимагати. При тій очевидно-приписці: “Сей пункт про козаків беремо на той же елекційний сойм, на рішення Річпосполитої, а царські комісари беруть на рішення царя. Не брали б ми того пункту про козаків на сойм, але що царські делегати не мали наказу від царя в сій справі, прийшлося таки відложити”. Потім новий варіант: (Щоб не

розривати уже ухвалених пунктів) союзу Річипосполитої нашої з панством Московським, тим що ми (допоминаючися забраних на війні провінцій) 10) жадали повернення України, здавна приналежної до Корони Польської з послушенством 11) козаків Запорозьких, яко підданих Річипосполитої нашої, — після щасливої елекції царя й. м. на королівство польське, як він виступить посередником в справі козаків, — Тому що повномочні послы царські не мали на привернення її царської волі і наказу, — Сю справу ми комісари королівські беремо на сойм, до станів Річипосполитої, а пп. послы царські до цар. вел. однесуть, і так ми то відклали. А тим часом-до ґрунтового заспокоєння сеї справи через великих послів-козаки Запорозькі, зістаючися під протекцією царя й. м., не повинні чинити обивателям коронним і литовським ніяких кривд, шкід, наїздів і зачіпок, випадаючи за лінію, і на спільного неприятеля Річипосполитої і царя й. м. мусять бути готові й нести службу воєнну”. Дальші пункти говорили про спільні операції против шведського короля, включно до відзискання від нього шведського королівства і прилучення до Річипосполитої, і про інші, менше для нас важні справи. В реляції про закінчення комісії між иншим згадувалося, що по заключенню перемирря розіслано універсали, “славлячи радісну згоду”, “і козаків відправлено до Хмельницького, аби він оповістив козаків, щоб не було ніде зачіпок, і прийняв до відома замирення та був готов на послуги цареві і Річипосполитій, де буде потрібно” 12). Очевидно, таку грамоту привезли до Чигрина козацькі післанці. Яке вражіння зробило се все між козаками, оповідав тойже Остафій Виговський московським послам в секретній розмові в своїм Гоголеві, в червні 1657 р. “Як минулого року цар. вел. великі послы договорювалися з Поляками про згоду, на той договір Б. Хмельницький і все військо за царським наказом посилали своїх післанців. Коли вони, ті післанці вернулися до війська, Б. Хмельницький писар і полковники розпитували, на чім став договір у царських послів з лядськими комісарами і чи правильно поступали Ляхи з царськими послами. Тоді післанці припавши до ніг гетьмана й обливаючися сльозами говорили: “Пропало тепер військо Запорізьке в Малій Росії! немає нам нізвідки помочи і не маємо де голови свої прихилити. На чім договорилися царські послы з лядськими комісарами, про те нам зовсім нічого не відомо: царські послы не тільки що не радилися з нами про ніщо і не пускали нас до польського шатра, але й здалека не допускали до шатрових пілок- чисто як псів до церкви божої. А Ляхи напевно, під сумлінням сказали, що царські послы з лядськими комісарами в комісії вчинили згоду за Полянівським договором, і нам, війську Запорізькому з усею Малою Росією бути знову в королівській стороні, у Ляхів, неприятелів Христа святого. А коли військо Запорізьке і вся Мала Русь в послушенстві у Ляхів не буде, то цар. вел. буде помагати Ляхам своїм військом і разом з ними битиме військо Запорізьке”. Полковники дуже затрівожилися, що щось таке над ними сталось. А гетьман як божевільний що розум стратив 13) закричав такі слова: “Вже, діти, тим не журіться! Я вже знаю, що робити: треба відступити від руки царської, а підемо туди, куди бог повелить: не тощо під християнського пана, але хоч і під бісурмана”. Так розпалився, як не годиться християнинові, і зараз усіх полковників велів кликати на сойм. “Син мій писар, на самоті, ухопивши гетьмана за ноги став говорити: “Гетьмане, не можна того робити з-опалу. Треба післати до цар. вел., розвідати докладно, як то сталось, за які вчинки то зроблено? А присяга діло велике, нарушити і зломити її неможливо, сам бог за те буде мстити!” І до полковників, що були тоді при гетьмані забігав і з плачем їм говорив, щоб того не робити-високої царської руки не відлучатися, щоб по всьому світу не прославитися зрадниками і кривоприсяжниками. Але гетьман мого сина не послухав: просто відрік, що за таке цареве немилосерде ніяк не можна нам бути під його рукою. “Як полковники стали з’їздитися 14), сини мої Іван і Данило ще таки їх намовляли, щоб того не робити: не відлучатися від високої руки цар. вел.

Вчинили над тим раду і на тій раді полковники гетьманові в тім просто відмовили, що того ніяк не можна зробити, щоб вони і все військо Запорозьке і всі православні християне, духовного і світського стану люде, після такої великої клятви і присяги відступили від царської руки і шукали собі іншого государя і на весь світ прославилися зрадниками. „Ми так думаємо, що се справа неможлива, аби цар. вел., показавши своє велике милосерде над усіми нами, православними християнами, і визволивши нас з рук неприятелів своїм страшним мечем, віддав би назад в руки поганцям, неприятелям, ворогам християнства’. Гетьман не хотів, щоб Військо Запорізьке і Мала Росія далі були під царською рукою, і ледви в тім ублагали його мій син писар і полковники. “А Ляхи безнастанно присилали своїх послів, намовляючи щоб гетьман і все військо послали своїх послів до короля, поки ще не затверджено пакти з послами цар. вел.-щоб пригорнулись 15) до короля, і він би їм у всіх винах пробачив; бо коли тепер не випросять у нього пробачення, то Поляки з’єднавшись з царським військом, всіх як зрадників вирубають. І полковники радилися з гетьманом, що робити, коли справді може у царських послів дійшло з Поляками до договору? “Тим часом Ракоцій венгерський безнастанно прислав послів, намовляючи гетьмана, щоб він поміг йому на Поляків, доки у них крила не відросли. Гетьман був тому рад і вислав своїх послів до Ракоція, щоб домовитися про союз, приязнь і з’єднання (війська) на неприятелів. Послав також послів до господаря молдавського і мунтянського, щоб з’єднатися в союзі й брацтві. Вони тому були раді й присягли на союз, приязнь і брацтво: хто буде неприятель військові Запорізькому, той неприятель і Ракоцію і господареві молдавському і мунтянському, а хто Ракоцієві і мунтянському та молдавському господареві буде неприятелем, той неприятель і війську Запорізькому, і їм одним другого не видавати: військом помагати і разом стояти. Потвердили то записями. “А все се гетьман зробив тому, що думав, нібито цар справді віддав нас назад Ляхам і тим затрівожився: побоявся, щоб Ляхи не обійшли 16) якимсь чином (Москву) і не привели до союзу на знищення війська Запорізького і всіх православних в Малій Росії сущих” 17).

Примітки

1) “Въ нынѢ шнемъ во 165 году октября въ 2 день вѢ домо намѢ учинилось, что у гетьмана Б. Хм. въ ЧигиринѢ съ полковники и со всѢ ми начальными людми былѢ сеймъ”-Акты ЮЗР III с. 551. 2) Тамже с. 553. 3) Тексти заяв польської і московської делегації, з датою 3 листопада за нов. календарем-24 жовтня ст. ст., видані у Кубалі дод. 5 і 6. Делегації обмінялися ними того ж дня-звідомл. Одоєвского кн. 88 с.493-6. Другого дня був прощальний обід у польських комісарів; третього, 5 н. с. листопаду у московських бояр, що роздали багаті дарунки польським комісарам і австрійським послам-тамже л. 497-9. 4) Московський проєкт надрукований в Собр. госуд. грамот и договоров IV ч. I, привезений Лопухиным польський проєкт в Актах ЮЗР. VIII с. 395 дд. В розмові з Лопухиним гетьман говорив легковажно про “грамотки” прислані від “приятелів” з Польщі-“як нас царські послы віддають польському королеві” (тамже с. 292) й гетьман, мовляв, їм не вірить. Може бути що се мова як раз про сі пункти? Але так легковажно відзивався про них гетьман очевидно тільки “з політики”. В пізнішій маніфесті Виговського до заграничних держав, навпаки говориться про них як “безсумнівні копії” постанов комісії (Архив III. VI с. 363-пор. вище с. 1239). Пункти про поєднання церков, про Україну і козаків, і польське звідомлення про закінчення комісії містяться також в кн. 25 Польських справ 1656 р. разом з актами московської делегації (не пагіновані). В латинському перекладі з польського вони знайшлися в австрійському державному архіві, перехоплені у якогось “шведського вояка”-Жерела XII с. 409; в заголовку копії се

[Гостюва](#) [Форум](#) [Кімната новин](#) [Посилання](#) [Дзеркало](#) [Пошук](#)

посередництві австрійських послів. Але через опізнення мандатів термін пересунено на 1 серпня, і місцем переговорів визначено Вильну 1). В середніх днях н. с. червня 1656 р. гетьман дістав про се офіційне повідомлення від царя. Царської грамоти не маємо-знаємо про неї тільки з гетьманського листу, висланого з сього приводу з тодішньої гетьманської кватири в Гадячу, з особним післанцем “Чигиринцем Іваном Скоробогатим”, як він називається в московських актах. З ним поїхав підписок Виговського Остап Федькович (Федоров), Лубенець Степан Вербицький і з ними 10 чоловіка козаків. Гетьман дякував цареві за превелику ласку, яку йому розповіли його післанці (про се посольство гетьманське нічого більше не знаємо). Цар прислав з ними грамоту, повідомляючи про посередництво римського цісаря в справі замирення з Польщею, і разом з сим гінця, що віз повідомлення від царя Яну-Казимирові про посольський з'їзд: очевидно, гетьманові доручалось переправити сього гінця до Яна-Казимира. Гетьман повідомляє царя, що він того гінця негайно вислав до короля, але в обережній формі нагадує що його, гетьмана, також не годилось би поминути в сій справі: “Просимо в. ц. в., щоб і нам було відомо, де і на яким місці буде відправлятися той з'їзд 2). Бо з Лядських сторін приходить багато православних, через великі обиди, які вони приймають від неприятелів в. ц. вел. і наших, і розповідають також, що Ляхи далі заходяться против нас, на віру і церкву православну, продовжуючи свої давніші нечестиві замисли. Розіслали багато єзуїтів і ксьондзів своїх по всіх краях римської віри, до королів і князів: шукають у них помочи против нас, а нас і віру православну і церкву обіцяють викорінити. Також інших заграничних неприятелів підіймають против нас: одного послали до Ракоція семигородського князя, прохаючи грошей і війська на Шведів, а його, Ракоція, обіцяють взяти на королівство по смерті Яна-Казимира, або дати городи в застав. Інше (посольство) післали до турецького султана, обіцяючи щорічну данину, аби лише прислав з інших земель на нас поміч. Знову ж двох послів-одного до римського цісаря, другого до римського папи післали прохаючи помочи військом. А папа римський писав до Яна-Казимира і панів-рад, щоб яко мога з в. ц. вел. мирилися, а потім, вигнавши Шведа, всіми силами хочуть узятися до нас і православної віри. Тепер знову післали Ромашкевича. Вірменина, до хана кримського, щоб ішов з військом на Шведів, а потім хочуть обернути військо на Україну в. цар. величества. Отже ти, вел. государю, єдиний поборник православної віри і церкви, видячи такі лукавства сих наших неприятелів, нас у наругу иновірцям не давай, але в ласці своїй і вільностях неодмінно заховуй!”. Далі гетьман подає до відому царя про той бунт, що підняв був Грицько Неблядин-вище се було наведене (с. 1230), а з рештою відкликається до устних доручень даних Скоробогатому і Федьковичу 3). Наказ даний їм, був поданий “в посольском шатре”, і заховався в актах, в московським перекладі: “Поклон від нас-Б. Хм., гетьмана й. ц. в. Запорізького віддати й. ц. в., також від усього війська Запорізького; титул весь говорити до й. ц. в. за звичаєм. Пункт 1-й про з'їзд лядський: бити чолом й. ц. в. щоб нам об'явив, де, на яким місці і як скоро буде відправлятися. Тому що Ляхи намовляють різні чужі землі, а найбільше кримського хана, і без нього не хочуть і з'їзду робити, — доки хан не дасть згоди. Про се посилаємо лист Криштопа Тишкевича, бувшого чернігівського воєводи, для переконання й. ц. в. 4). 2. Яка секретна рада була у панів-рад лядських при Яні-Казимирі, що вони між собою постановили і як папа римський писав до кор. Казимира: щоб мирилися на чім-будь, тому що все то може бути в ніщо, і як різних сторонніх панів на нас затають-про все те посилаємо відомість, принесену достойним православним чоловіком і подану на письмі: як вони тепер задумують нас пізніше звоювати, тільки б у силу зібратися 5). 3. Післали Ляхи і до Ракоція, князя семигородського, щоб їм помагав грошима і військом проти Шведів, а Ляхи мають його взяти на королівство, як тільки король помре, а поки до того прийде-тепер

же відступають йому частину земель, про се свідчить відомість 6). 4. Післали посла до турецького султана, аби велів Татарам іти в поміч Ляхам- обіцяють всякі дарунки, аби яким будь чином привести султана до того щоб їм на нас поміг 7). Похваляються, що Шведів уже погромили, а упоравшись хоч трохи з Шведами, хочуть обернутися на царя і на нас-готові й миритися з Шведами. 5. Ромашкевича Вірменина, наділивши шляхецтвом, післали до кримського хана з великими дарунками, щоб їм поміг; так Татарам кажуть: коли нам не дасте помочи, то цар з козаками вас у Криму звоює, а коли дасте нам поміч тепер зараз, ми вам потім помагатимемо против усіх ваших ворогів. 6. Бити чолом е. ц. в., аби не гнівався за тих своєвільників, Донських козаків, що війшли сюди по охотника, а ніхто добрий не пішов, тільки своєвільники. Богато їх зібралось, а старшим був у них Грицько Неблядин: він казав, що від й. ц. в. був на те наказ, і й. ц. в. велів нас воювати. Ми не бачучи указу й. ц. в., тільки своєвільників, без указу й. ц. в. зібраних, веліли тих своєвільників громити. А коли б ті своєвільники десь показались і про нас недобре говорили, нехай й. ц. в. не вірить! Бо ми будучи під кріпкою рукою в. ц. в. пильно охороняємо вільности і будемо охороняти, а ті хотіли таку своєволю підняти, яка в Чугуїві була. А указу й. ц. в. на те не було ні через післанців ні через письмо. Таких своєвільників треба б і там 8) карати-се ми подаємо на високий розсуд й. ц. в. 7. Ляхи як звикли лукавством ходити, так і тепер у тих своїх хитрощах не перестають. Ждемо указу й. ц. в.-чи йти нам на них з військом? А як той з'їзд буде, нехай й. ц. в. сповістить, щоб нам і своїх туди післати-до боку й. ц. величества. 8. Про хана кримського коли б спитали, чи має йти Ляхам у поміч, сказати, що ще не рушився і нікого не посилав; а як тільки пішле, або сам рушиться, негайно дамо знати. 9. Бити чолом й. ц. в., аби про все через тих же наших післанців нас повідомив і указ свій дав (593-7). Окремим листом Виговський просив Лопухина мати ласкаву увагу для сього посольства і посприяти йому, щоб цар його ласкаво прийняв і “без забави одпустити рачив” 9). Тим часом поки Скоробогатий їздив, від царя прибув стольник В. П. Кикин з інформацією про з'їзд з австрійськими і польськими послами, — котрої бажав собі гетьман. Самої грамоти досі не маємо-мабуть було там висловлено бажання, щоб гетьман прислав від себе матеріяли і конкретні пункти, котрі треба мати на увазі при переговорах. Гетьманська канцелярія проворно взялась до виготовлення матеріялу. Про се довідуємося з листа гетьмана до царя, з Чигрина 26 липня с. с. (5 серпня н. с.); маємо її в московськiм перекладі, в актах посольства сотника Романа Гапоненка з тов., що повезли сього листа і всякий матеріял на з'їзд. Подаю з нього що цікавіше: “Згідно з наказом в. ц. в., в грамоті присланій з стольником В. П. Кикиним, на з'їзд до Вильни, столичного міста в. ц. величества вел. князівства Литовського до великих і повномочних послів в. цар. вел. посилаємо з війська в. цар. в. Запорозького посланників наших Романа 10) Гапоненка з товаришами, на з'їзд з польськими послами. Тільки як у попередніх листах так і тепер тебе, вел. гос., покiрно просимо, аби згідно з своєю побожною вдачею боронив благочестиву віру, православні церкви і весь православний нарід Російський, що не мають нікого над тебе, єдиного під сонцем православного царя, — аби його в неприязельські руки не віддавав, а під своєю великою і кріпкою рукою держав... Все се віддаючи під милостивий розсуд в. ц. в., просимо наказати своїм великим послам, аби тим нашим післанцям на з'їзді любов свою показали, а як той з'їзд з Яном королем польським скінчиться, — нас ласкаво сповісти. Тільки Ляхи будуть всякі неправди вишукувати, аби той з'їзд протягти: щоб замиритися на час (тільки), тому що не мають ніякої сили. “А тих посланників наших не посилаємо до столиці в. кн. Литовського, а просто до в. цар. вел., на те аби вони взяли указ від в. ц. в., як мають на з'їзді справуватися 11). Останні слова знов таки означали прохання, щоб Гапоненко з тов. дістали від царя мандати на з'їзд, як

повноправні учасники; але царський уряд знову пустив се прохання повз уха-викликавши тим велике незадоволення гетьмана і старшини. В наказі Гапоненку з тов. (що заховався в московським перекладі, трохи подертим, так що має подекуди прогалини) гетьман після звичайних поклонів, наказував віддати боярам адресовані до них листи і просити прочитати їх перед царем—“аби нас з ласки своєї не випустив”. Далі наступають такі пункти 12). Військо, піддавшись цареві, як оборонцеві православної віри, все на його покладає, і посли мають триматись того указу, якого від нього одержать 13). “Просити й. ц. в., щоб то було доручено його послам на комісію, на випадок коли б приходило до згоди, а границя не була показана згідно з (володіннями) давніх князів руських. В таким разі щоб владицтва, архимандритства, ігуменства, церкви, також усі села й маєтності, з давніх часів надані, а уніями, панами, ксьондзами та іншими людьми забрані, аби були повернені зараз-не відкладаючи з сойму на сойм, як то давніше бувало. Хоч би навіть кількадесять літ вони їх держали, силоміць відібравши. Просити великих послів, щоб про се ґрунтовно порозумілися з нашими (післанцями). “Унію-тому, що вона-богові всемогутньому образу, аби негайно скрізь викоренено, не вимовляючись ніякими привилеями від королів. Нехай віддадуть православним церкви і монастирі з маєтностями: ксьондзи чи інші особи на підставі привилеїв чи інших прав нехай не відмовляються і не протягають. “Православним щоб вільно було мати всяке набоженство, з святими тайнами в процесії ходити, мертвих провожати з святощами згідно з старим звичаєм грецьким, скрізь де тільки православні проживають. А то тепер “невірні Жиди” більше вільности мали ніж православні-служби свої відправляли, а православні не мають ніякої свободи. “Щоб з священників світських, в містах і селах королівських, княжих і панських, не бралось податків ні підвод, а мали вони такі вільности як давніше, і щоб належали до суду єпископського, а не світського. “Завели були давніше панове-ради, щоб православній шляхті не давано ніякого начальства, гідности ні уряду, а по містах осіб руських православних до магістрату, вїйтівств і бурмистрств не допускано, а то для того, щоб православна шляхта задля начальства і урядів свою віру кидала і приймаючи віру римську до урядів поривалася і тим способом православних людей меншало. — Надалі щоб всякому православному шляхтичеві давалися начальства, уряди земські й інші, а по містах православні міщане щоб допускалися до магістрату. А де шляхта щось випросила під православними, духовними чи світськими, — щоб то все було уневажнено. “Король і пани-рада мають присягти, що вони на військо Запорозьке війною не підуть і інших заграничних народів на нього підіймати не будуть, і ніяким чином війську шкоди не будуть чинити. “А коли б Ян-Казимир не схотів помириться так, як бажає й. ц. в., тоді просити й. ц. вел. дати нам негайно знати, а ми з військом готові. “Тепер Ян Казимир прислав Діонісія Балабана, православного луцького владику, запрошуючи до переговорів 14), але ми з ними ніяких з’їздів робити не хочемо, бо покладаючися на бога і ласку й. ц. в. сподіваємося, що ніякої шкоди не потерпимо”. Далі йдуть принагідні вісти. Донські козаки ходили на Азов, але там їх погромлено, і після того Татари прийшли на р. Тор і немало наробили шкоди. Татари пішли в поміч Ляхам і тепер мають бути під Люблином. Згадано дещо про боротьбу за Варшаву, і переслано копію умов її капітуляції. З пересланих листів заховалися лише деякі: лист Яна-Казимира присланий з Діонісієм Балабаном, й деякі інші, менш важні. З рекомендаційних листів післаних до бояр маємо лист гетьмана до Морозова, змісту не інтересного. Подібні остороги против переговорів з Поляками як отсе до царя, гетьман посилав на всі приступні йому адреси. Заховалось напр. таке його писання до нового Київського воєводи Андрія Бутурлина. Повідомляючи про свій приїзд, літом того року він просив гетьмана надсилати йому всякі вісти. 13 (23) липня гетьман вислав йому такого листа з побажаннем всякого добра

на новім уряді і з такими вістями: “Сими днями (онамеднишнього дня) приведено до нас язика зловленого під Камінцем Подільським, він нам сказав, що повз Камінець пройшло 40 тис. Орди в поміч Ляхам. З того міркуємо, що коли тепер Ляхам пощастить і вони Шведа вигонять, то всі сили свої разом з Ордою обернуть на нас. Також прислав до нас Ракоцій, король венгерський, боярина свого Себеш-Ференца і сповіщає, що Ляхи присилали до нього, прохаючи війська і грошей-обіцяли взяти собі за короля його самого або його сина, а він нас через посла свого просить, аби ми з ним у приязни жили. Ми вважаючи незручним в таких обставинах роздражнювати на себе всіх сусідів 15), волимо мати собі приятелів ніж неприятелів, щоб уже християнство могло в цілості пробувати. Тому посла того з приязнею відправили, просячи венгерського короля (тільки про те), щоб він ніякої помочи Ляхам не давав і в нічім їм не вірив. Маємо також відомість, що 10 дня місяця авгу́ста має бути з’їзд у Вильні, і не знати що на тім з’їзді буде. Відомо, які то Ляхи-які вони лукаві: доки Шведа вигонять, будуть той з’їзд проволікати, а потім-як щастє послужить, вони подавньому будуть свій замисел сповняти; добре б було, щоб й. ц. в. в нічім (їм) не вірив. Чули ми, військові люде й. ц. в. й з Шведами вже зачали війну (задор учинили)-бо-зна, як то воно далі піде” 16). Московський уряд старався пускати сі остороги повз вуха. Відправляючи Скоробогатого цар в загальних виразах запевняв гетьмана, що буде і далі заступати православну віру і православних християн. Похваляв його за прислані вісти й листи і наказував передати з Кикиним автентичні реляції Данила, що видимо заінтересували московських політиків: очевидно, вони сподівалися дещо з того використати в переговорах з Поляками. Про час і місце сих переговорів цар, мовляв, іще перед приїздом Скоробогатого написав з Кикиним і не вважає потрібним повторяти 17). Прислані з Гапоненком побажання цар почасти сам безпосереднє передав до уваги своїх представників на виленськім з’їзді, почасти, — те що вважав менше важним лишав гетьманським послам реферувати і боронити самим-скільки їм удасться 18). В сій справі писав 13 (23) вересня своїм виленським представникам: “Писав до нас гетьман запорізький Б. Хмельницький і прислав своїх післанців: Романа Агафонова з товаришами, а з ними статті для мирного договору. Ми вислухавши ті статті веліли виписати з них, на чім маєте твердо стояти при мирнім договорі-вони посилаються вам з сею грамотою; а з иншим, що належить до мирного договору, веліли післати до вас самих запорозьких післанців. З статтями післаними з сею нашою грамотою поступайте згідно з (сим) нашим указом; а що до статтів написаних у запорізьких післанців в їх наказі понад се-ви договорюйтеся з польськими комісарами, наскільки можна буде прийти з ними до порозуміння” 19). “Статті” доручені представникам як необхідні, се пять наведених вище пунктів про церковні справи. Инше, написане в наказі, як бачимо, царський уряд доручав своїм представникам підтримувати постільки, поскільки се не могло б перешкодити договору. Правда, що в наказі послам тільки церковні справи і були конкретизовані докладніш, про політичні ґарантії говорилось загально-що Річпосполита має обіцяти повне невмішування в українські справи (“ніякої шкоди війську не чинити”)- див. вище, і царський уряд, очевидно, не хотів себе звязувати тим, як се козацькі послы будуть розвивати перед польськими комісарами. Таким чином принципіальний протест українського уряду против замирення з Польщею був з’ігнорований царем-він уважав можливим війти тільки в конкретні церковні справи, вказані йому гетьманом. З свого боку український уряд, як бачимо- в делікатних виразах висловивши своє переконання про неможливість устанлення згідного пожиття з Річпосполитою, наче б то війшов у скромну ролю консультанта-не виразно настоюючи на участі своїх представників у сих переговорах. За старою традицією відкопав старі постуляти, що ставилися на всяких переговорах з польськими парламентаріями-оборони

православної церкви, православної шляхти, міщан і т. д., і подав їх для пам'яті царському урядові. Формально взявши, все наче б то було зовсім гладко і обосторонньо льояльно. Але в дійсності козацька старшина була глибоко обурена тим, що Москва не вважаючи на всі остороги з її боку пішла таки на замирення з Польщею-тим часом як Україна різко зазначила свою непрямирену ситуацію супроти неї. Заховуючи далі етикетальні форми супроти свого московського протектора: стараючись не давати з своєї сторони ніяких приводів до розриву, вона в дійсності до глибини душі була обурена, що сей протектор не вважаючи на її протести береться без її участі розпоряджатися долею України, і торгує з польськими панами козацькими головами, що здались на його ласку. З тих звідомлень, які проскочили в московських джерелах про ради старшини, скликані в вересні і грудні для обміркування сих подій, і з деяких пізніших відзивів козацьких (правда теж досить рідких) бачимо ясно, що в козацьких кругах сей оборот московської політики вважався формальною зрадою, віроломством з боку царя чи його уряду, бо приймаючи Україну під свою протекцію він обов'язався, устами своїх повномочних представників, боронити Україну і нікому не видати, а тепер фактично видавав її польським панам-магнатам, гонячися за їх голосами на виборах на польське королівство. Найбільш виразно було се висловлене в пізнішій (1658 р.) маніфесті українського уряду, котрим він оповіщав європейські держави про свій розрив з Москвою: "Не з інших мотивів прийняли ми протекцію в. князя московського, як тільки для того, щоб захвати і примножити для себе і потомства нашого свободу нашу, здобуту зброєю з поміччю божою і стільки разів назад повернену жертвою крові. Засипане обіцянками і пререченнями в. князя московського наше військо перше виступило на підбивання йому Литви-під проводом нашого полковника ніжинського Золотаренка. Ми сподівалися, що з огляду на спільність віри і наше добровільне підданне, в. князь московський буде справедливим, прихильним і ласкавим до нас, поступатиме з нами щиро і на свободи наші не замишлятиме, а навпаки-примножатиме їх більше і більше, згідно з обіцянками своїми. Але здурили нас ті надії! Міністри і вельможі московські намовили того пречестного, всепобожного і найласкавішого володаря, що зараз першого ж року як завелися переговори між Поляками і Москвою, разом з тим рішено придавити і поневолити нас, з огляду на надії на польське королівство. Москалі пообіцяли Полякам, що з наказу вел. князя порушимо нашу присягу Шведам і будемо їх воювати, а замисел їх був той, щоб занявши нас війною з Шведам, лекше нас придавити і поневолити. Б. Хмельницький з канцлером нашим ніяк не хотіли на се пристати і всякими доводами переконували вел. князя через Вас. Петр. Кикина, аби війни з Шведами в Ливонії не починав. Ми мали в руках копію згаданого наказу, цілком певну, — але думали, що се був тільки лукавий замисел міністрів, інтрига вельмож, що хотіли підлеститися своєму государеві, а сам ласкавий государ і святійший патріярх не дадуть згоди на таке злодійство; 20), — тому далі хотіли нашою вірністю перемогти московські замисли. Але війна розпочата в Ливонії з світл. королем Швеції, нашим союзником і приятелем, без усякої причини-тому тільки, що світл. король шведський війшов в союз з нами, — була першим явним документом сього злочину. Шведський король, відтягнений сею диверсією, не міг прийти в поміч нашим плянам. Послові нашому до нього, Грекові Данилові Олівембергові (з Оливної Гори) двічі відмовлено переїзду через Московію, і се змусило нашого гетьмана вислати його до Люблина з військом, котрим провадив тоді Данило Виговський, зять гетьмана, а надалі пильно слідити за московськими інтригами. Підозріння збільшила також будова нової фортеці в нашій київській столиці і залага з кількох тисяч московського війська, поставлена там: навіть Поляки, при всім нашим тодішнім поневоленню, не вимагали того від нас, а Москва пускалась на таке, в своїм бажанню мати нас своїми союзниками поневолі. А найбільше проречисті свідоцтва їх замислів

мали ми на Білій Русі-як вони там майже 200 родин шляхетських, що добровільно перейшли на московську сторону, силою і лукавством переселили на Московщину. Міщан могилівських та інших мешканців Білої Русі, з городів і сіл, понад 12 тисяч вивели на заслання в Московські пустині, а на їх місце привели кольонії московські. Поминаю переговори їх про те щоб Старий Бихів й інші наддніпрянські місця були передані в їх руки — аби весь Дніпро був обсаджений їх залогами”, і т. д. Сей пізніший о два роки маніфест безсумніву вірно віддає вражіння і настрої старшини в сих часах. Стримуючись від яких небудь різких виступів перед царем, щоб не давати приводу до конфлікту і розриву, старшина самим різким способом засуджувала сю поведінку і вважала себе звільненою, через сю зраду, з усяких обов'язків супроти царя. Вважала, що має тепер цілком вільну руку в міжнародній політиці, — але ще не тратила надію заховати в цілості свій воєнний союз з Москвою, що був для неї головно цінним. Різно відмежовуючися від відновлення, в тій чи іншій формі давніх зв'язків з Річчю Посполитою, против нової польсько-московсько-татарської ліги, що фактично зарисовувалася в сей мент перед її очима, вона паралельно з польсько-австрійсько-московськими переговорами в Вільні оформлювала свою власну нову лігу, що мала складатися з України, Семигороду, Дунайських князівств і Швеції.

Примітки

1) Перший з'їзд делегатів стався 22 н. с. серпня; закінчилися переговори 4 н. с. листопада. Докладне звіт про московської делегації міститься в кн. 88 і 89 “Книг Польського Двора” московського посольського приказу; за ними досить докладно оповів ці переговори Соловьев, 11, с. 1699 дд. За польськими матеріалами описує їх Кубаля, *Wojna brandenburska*, розд. II-*Traktat Wilenski*; головно використовує ркп. Чорторийських 2113, що містить матеріал в копіях; оригінали кореспонденції в ркп. тоїж бібліотеки ч. 386. Матеріали австрійської делегації використав Валецький (*Walewski Historia wyzwolenia Polski*), I, 1866, ст. 300. Спеціальна праця: Gawlik, *Projekt unii rosyjsko-polskiej*. 2) Виразніше прохання, щоб на з'їзд допущено козацьких представників- в п. 7 інструкції Скоробогатому і тов.-див. далі. 3) Акты посольства Скоробогатого в Сибир. прик. ст. 1636, лист гетьмана л. 589-592, &ldan в Гадяче июня 7 дня 1656 г.> (московський переклад). 4) Се лист Тишкевича з 25 травня, наведений вище, с. 1219, в нім Тишкевич сповіщав гетьмана, що цар дав згоду на посередництво в замиренню “цісаря християнського”, і король визначив на з'їзд своїх представників: воєводу руського Лянцкороньского і маршалка в. кн. Литовського Паца, “тільки від хана й. мил. тепер ся справа залежить: король й. м. не хоче укріпляти миру з царем московським без згоди хана, і до нього післано в сій справі”. 5) Не зовсім ясно, що то був за “достойний чоловік”. Між листами пересланими з Скоробогатим в “в Ъ стовое письмо”, з такою припискою: “Писал Володка Львовской”. Тут оповідається, що Поляки ширять фальшиві чутки про свої перемоги над Шведами, аби ними переняти на свій бік козаків; сам канцлер кор. говорить, що Поляки хочуть тільки замиритися на час, аби потім відомстити своїм ворогам. Тимчасом вони підбивають на козаків Ракоція і Татар. Там же л. 608-11, дуже лихий московський переклад. 6) Долучена звісна нам уже реляція Данила, з сими острахами Ракоція про замисли Поляків, папи і т. ин. -вище с. 1187. 7) Як ілюстрацію гетьман долучив листа посла до султана, В. Беньовского, писаного з дороги, з Сілістрії, 10 травня, до канцлера кор.: він описує прихильність нового сілістрійського баші-на перевірку виявилось, що се шляхтич з Польщі, років 20 тому взятий в полон на Мерлі: Беньовський переказує його вісти: що Венеціане теж роблять заходи на віденським дворі, щоб цісар поміг Полякам. 8) На московській території. Оригінальний текст сього пункту вище с. 1230. 9) Автограф в “Подлинных малор. грамотах” ч.

